

15'inci Ölim Yıldönümünde :

SAİT FAİK'İN HİKÂYELERİNDE YERSEL AĞIZLARIN İZLERİ

MUZAFFER UYGUNER

Bilindiği gibi, Sait Faik, doğduğu kent olan Adapazarı'ndan oldukça erken ayrılmış, İstanbul'da öğrenimini sürdürmüştür. Daha sonra ise Fransa'nın Grenoble kentine gitmiş, dönüşte de hep İstanbul'da yaşamıştır. Bu yüzden, onun hikâyelerinde bazı Fransızca sözcüklerle birçok Rumca sözcük görülmektedir. Bununla birlikte, onun hikâyelerinde bazı yersel ağızların izlerini de buluyoruz. Bu yazımızda görüleceği üzere, bu izler, belirli bir yerin ağzı ile ilgili olmaktan çok çeşitli bölgelerin herkesçe bilinen yaygın özelliklerini göstermektedir. Söz gelişi belirli bir Rumeli ağzı vardır ve Sait Faik'in hikâyelerinde bu genel özellik görülür. Sait Faik, yersel ağzı, kendisi kullanmaz, kahramanlarına kullandırır. Bu arada, bazı azınlıkların bozuk konuşmalarını da buluruz hikâyelerde.

Burada, kitaplarının yayım tarihi itibarıyla bir saptamaya gidecek ve sonra da bazı genellemeler yapacağız.

İlk kitabı olan *Semaver*'de fazlaca yersel ağız izi görülmemektedir. Bu, onun ilk hikâyelerinde usta sanatçılar gibi yazmak zorunluğunu duymasından ileri gelen bir sonuçtur. *Sarıç*'ta da durum aynıdır. Fakat, artık kendini usta gören ve biraz da yersel konulara önem vermeğe başlayan sanatçının üçüncü kitabı olan *Şahmerdan*'da yersel ağızların izleri epeyce boldur.

Semaver'deki "Babamın İkinci Evi" adlı hikâyede tahtaboş ve Kocaeli kilimi gibi yersel iki deyim geçer ise de yersel ağız izi görülmez. Bir köy hikâyesi olarak görülen "Kıskançlık"ta ise "Muallim efendi, dediler, bir çayımızı da içmen mi?" cümlesini buluruz (s. 59). Buradaki "içmen mi?" biçiminde bir soru, genel olarak batı Anadolu köylüleri arasında kullanıldığı gibi öbür bölgelerimizde de kullanılır. Buna, fazlaca yersel bile diyemeyiz belki de.

Sarıç'taki hikâyelerden çoğu Adapazarı ile ilgilidir ve bu çevreden bazı özellikler taşır. "Beyaz Altın" hikâyesinde Kebap otu (kekik otu) gibi yersel bir sözcük yanında, eskicizadenin "Katip, ben sensiz idemem bu akşam muhakkak gelmelisin" (s. 25) cümlesinde "idemem" sözcüğünü görüyoruz. "Gaz Sobası"nda ise "bilyon" ve "meğersem" sözcüklerini saptadık. Konuşma dilinde pek az kullanılan ilk sözcük gene de yaygındır. İkincisi ise "meğer"den bozulmuş olarak yaygın bir kullanılışı olan sözcüktür. Bu hikâyede kullanılan "oyazalık" sözcüğü yanlış kullanılmış olmalı

ya da Sait Faik o anlamda kullanan birinden duymuş olmalı. Bizim bildiğimize göre, “Kışın oyazalığa alışmalarından...” cümlesinde geçen ve burada haylazlık anlamında kullanılan sözcük “el oyalayan” anlamında kullanılır ve “o iş çok oyaza, vaktim yok onu yapmağa” biçiminde kullanılabilir. Bu hikâyenin sonunda, Recep, şöyle konuşur: “Yarın akşam, dedi, görecen kız, görecen. Kahvenin önünden bir geçiver. İçerde ne yakacam biliyon mu?” (s. 92) Burada ise “görecen”, “yakacam” biçimindeki fiil çekimleri yanında, daha önce de belirttiğimiz, “biliyon” çekimi görülüyor. Bunlar da Adapazarı ve Kocaeli bölgesinin fiil çekimleridir.

Şahmerdan'daki kitabın adını taşıyan ilk hikâyede Karahisarlı, “Kime diyon ulan, dedi, o lafi?” (s. 9) Burada da batı Anadolu halkının fiil çekimi görülür. “Maħpus” adlı hikâyede ise Ayşe, “Anacığım, diye haykırdı, karşı köyün Ahmedi boğulayacak.” (s. 32) Buradaki “boğulayacak” fiil çekimi “boğula yazmak” biçimindeki fiilin çekimidir, ki “boğulup gidecek, boğulup ölecek” anlamlarını karşılamaktadır. Buradaki “yazmak” bir yardımcı fiildir, tıpkı “batmak” yardımcı fiili (süreklilik, sürmekte olan bir olayı anlatma halinde kullanılır) gibidir¹. “Çöpçü Ahmet” adlı hikâyede ise doğulu olan Ahmet, kendi kendine, “türküyü ahşama bırak.” der (s. 61). Bir başka konuşmada ise “Sonra içen ağam. Deşekkür ederim.” diye cevap verir (s. 62). Ahmet'in konuşmalarını alan Sait Faik, bu arada “dalıyon, oluyon” (s. 63) ve “edemicen” (s. 64) fiil çekimlerini kullanır. Özellikle “içen” “edemicen” fiil çekimleri Doğu Anadolu ağzında görülmektedir. Sait Faik, Ahmet'i bu ağza uygun konuşturur. “Köye Gönderilen Eşek”te de bu bölge izlerini buluyoruz. Öncelikle kahramanın adı Ramo (Rahmi)'dur. Ramo, daha çok Kürtçe konuştuğundan ağız özellikleri verilememiştir, yalnızca adı o bölge söyleyişi ile yazılmıştır. “Köy Hocası ile Sığırtmaç”da, birbirine rastlaşanlar “nasılsınız?” yerine “nicesiniz?” diye sorarlar (s. 87). Bu, Anadolu ağızlarından çok Rumeli ağızlarına uygun bir kullanıştır ve sanıyorum ki Sait Faik öyle bir köy halkından duyduğu bu sözcüğü bir köy çevresinde geçen hikâyesinde kullanmıştır. Burada geçen “okuyacan” fiil çekimi yukarıdaki örneklerle uymaktadır. “Beyaz Pantolon”da ise çingenelerin ağzını kullanır, çünkü, o hikâyenin kahramanları çingenedir. “Deyiveresin onu.”, “yapasın”, “sonram” (s. 106), “yapamam abe Rüstem”, “abe” (s. 107) böyledir.

Lüzumsuz Adam'da da yersel ağız izleri vardır. Kitabın adını taşıyan hikâyede Mansur bey, dokundu yerine dokandı deyiverir. “Mürüvvet”de “ülen” (s. 29), “sonracıyma²”, “üfürük” (ışlık), “len” (s. 30), “biliyon” “doncak” (s. 31) yanında “götürmek” yerine “iletmek” (Hastaneye ilet-

¹ İngilizcenin “going” çekimindeki anlamı veren “batır” Yakup Kadri'nin *Panorama* adlı romanında kullanıldığı gibi “Yetişin komşular/Kaynanam ölüp batır” söyleşindeki Söğüt türküsünde de görülür.

² Aynı hikâyede “sonracığma” yazılışı da var (s. 38). Belki imlâ yanlışı, düzeltme hatasıdır.

tik), "ile" yerine "ilen" (O dört kişi ilen yatarmış), "tren" yerine "çümendüfer" (şömendöfer de bozularak) sözcükleri de kullanılır (s. 32); "kangren" "gangiran" olur, "avukat" da "abukat", "banknot" ise "panganot" (s. 33). Burada da "istiyon, biliyon, biliyom" gibi fiil çekimleri görülür. Sonra şu Rumeli ağzı ile konuşma: "Te be! dedi, üyle olsa ne lâzım, be! Bana üç yüz de yeter be! İki kısrak alırım be!" (s. 38)

Lüzumsuz Adam'ın "Menekşeli Vadi" adını taşıyan bir hikâyesinde ise "Hey be more" deyimini buluyoruz ki bizde Arnavut ağzının tipik örneğidir (s. 48). "Hayvanca Gülen Adam"da dilimizi iyi konuşamayan birinin konuşmaları verilir (s. 121). Söz gelişi, "On beş gün var, sonra düşecek denize ben." cümlesi böyledir.

Mahalle Kahvesi'nin "Baba-oğul" hikâyesinde, baba, "doktor mektebe" der o zamanki adıyla Tıbbiye için Deniz Harp Okulu için de "sahriye mektebi" (s. 38). Bu, bir ağız olmaktan çok halkın genellikle kullanış biçimidir. "Kış Akşamı, Masa ve Sandalye" adlı hikâyede de çingene ağzına yer vermiştir (s. 80). "Sakarya Balıkçısı", hem yersel sözcükler ve hem de ağız bakımından önemlidir. Hüseyin ağa, "köylük" der, "ülen", "pavlika" (fabrika), "ne yapacan" der. Bunlar, Adapazarı bölgesinin söyleyişleridir. Bu bölgede Sakarya'nın adı da Sakari'dir. "Ermeni Balıkçı ile Topal Martı"da Ermenilerin Türkçe konuşma özelliklerini görürüz.

Havada Bulut'ta yersel ağız izlerine rastlayamadık.

Kumpanya'nın aynı adı taşıyan uzun hikâyesinde Doğu Karadeniz bölgesi ağzının özelliğini görüyoruz. Orada, "Uyy, Hasan, gazeteyi ters tutayısın.", "Sana deyumum Hasan, ters tutayısın.", "Susacak misun kaptan? Fikrimi altüst edeyusun.", "Ula, ters tutayısın, öküz!", "Hasan, gazeteyi düz tutayısın.", "Düz tutayırım elbet.", "Okumak bilmezsun Hasan, numara atma! Gene ters tutayısın." gibi konuşmalar vardır (s.28). Buradaki insanlar Doğu Karadenizlidir ve öyle konuşmaları gerekmez mi? Aynı konuşma düzenine, zaman zaman, *Bir Takım İnsanlar* (Medar-ı Maişet Motoru) adlı kitapta da rastlanır (s. 30). Bir yerde de, Mustafa, "döndük gayrik" diyerek göçmen ağzı kullanır (s. 123).

Havuz Başı'nin aynı adı taşıyan ilk hikâyesinde Lüleburgazlı olan kahraman, "herhalde ıraktır" der (s. 5). Bilmiyorum, bu sözcük oralarda kullanılıyor mu? Ama, "tünel"e "tonel" demesi halkın genellikle kullandığına uygundur (s. 6). "Te, bak şuna" deyimini Rumeli ağzıdır (s. 6) ve yerinde kullanılmıştır. "Yüksek Kaldırım" adlı röportajda, fok bahçını parayla halka gösteren adam, "Kız mâfettin beni mâf" diye seslenir foka. Bu da yersel ağızdan çok halkın genellikle yanlış kullanışıdır (s. 43). "Su Basması", Sakarya bölgesiyle ilgili bir olayı anlatır ve Sakari'nin taşması ile ilgili halk söylentilerini belirtir. "Habarsızca" yükselir "Sakari". "Ne köprüler yıkmıştır emme şu köprüyü görüyon mu? Onu yıkamaz işte." Sonra, "yalabuk mu yala-

buk” bir bahar gelir, yoncalar “gız yanağı gibi” çiçek açar. Bu cümlelerde ağızla ilgili özellikleri görebiliriz kolayca (s. 65-67).

Son Kuşlar’daki “Radyoaktiviteli, Röportajlı Hikâye”de, halkın, yabancı sözcükleri nasıl kullandığını görebiliriz : “Doktorlar, ilk muayenelelerinde sıhhate muzurdır diye lâpor verdiler. Şimdi bakın radyoaktaritesi içinde parıl parıl parlayan alaminyum bile varmış.”(s. 30) Bu, bir bölgedeki (Kuzuluk – Akyazı) bozmadır, başka yerlerde başka biçimleri bulabiliriz.

“Haritada bir Nokta”da ise “Bildiğin gibi gardaş! Hep öyle... Çocuklar iskambile dadandı; başka bir kusurcuları yok.” cümlelerinde bazı öğeler var: “Gardaş” gibi, “kusurcuk” gibi. Ama, nerenin özelliğidir bunlar? “Sivriada Sabahı”nda, Ermeni balıkçı da fiil çekiminde Kocaeli bölgesi çekimi kullanır: “Sen gelecece mi bizimlen; yoksa yumurta mı toplıcan yukarda.” (s. 73) “Dondurmacının Çırağı”nda, İmroz’lu çırak yarım yamalak bir Türkçe ile İmroz ağızı konuşur: “Yarın izin gün kızdım ya, dadi. On beş gün bir. Usta bırakmaz.” “Ama köyden adam var görececek.” “Yok bir şey vire. Aldırmam ben her lâkırdı.” “Yok vire niçin? Denbirazi.” (s. 111)

Kayıp Aranyor’da yersel izler yoktur.

Alemdağda Var Bir Yılan’ın “Rıza Milyon-er” hikâyesinde Rıza bey şu konuşmayı yapar: “Eczahaneye vardım. Vir bana şu seyahat iğnelerinden eczacı bey, dedim. Olmaz, dedi, doktor lâporu lâzım. İtme, eyleme, yapma, bize de mi eczacı başı, dedim. Nasıl olsa doktordan alırım almasına ya, neden para verelim değil mi ya? Veremem efendi, veremem, dedi, eczacı, ya kalbin varsa? Ya tansiyonun yüksekse? Ya ganserli isen? Ya ciğerlerinde gapanmamış yaran varsa?.. İçimden, ağzını yel alsın dedim.”(s. 53) Burada, Sait Faik, Orta Anadolu ağzını vermek istemiş, ama tam olarak verememiştir. Bir yerde “vir” derken, sonra “ver” demiştir. “Dolapdere”de ise gene çingene konuşmalarını buluruz.

Az Şekerli’deki “Hikâye Peşinde”de, kendisi de Adapazarı bölgesi ağız ile ilgili bir hususu belirtir. “p’yi b gibi söylemesinden bizim memleketin yabancısı olmadığını anladım.” der (s. 25). Burada, adama “Adapazarı” yerine “Adabazarı” dedirtir.

Tüneldeki Çocuk’ta bulunan “İnsanlığın Haline Doğru”da Elmas ağa Rumeli ağız ile konuşur. Sık sık küçültme eklerine başvurur. “A be yazmadır bunlar, beyim!” der (s. 28). “Takarım zilleri de kenarcağızlarına tefceğizlerin; geçerim mahallelerden.” (s. 29) “Diş ve Diş Ağrısı Nedir Bilmiyen Adam”daki İranlı kahveci, “Succuh yer, fındıh yer, cevviz yer, salatalıh yer...” diye konuşur (s. 71). Daha sonra gene onu söyle konuşturur Sait Faik : “Şakka yapar, inanma! O ne cevvizler kırar. Cevvizi gözzümün önünde ağzında kırdı. İnan olsun gözzümle görmüşem.”, “Yalan mı söylem?” (s. 74) Sait Faik, burada gerçeğe uygun bir konuşturma yapmıştır.

Mahkeme röportajlarının toplandığı *Mahkeme Kapısı*’nda daha çok

konuşmalar görülür. Tanıklar kendi bölgelerinin ağızlarını koyarlar ortaya. “Çamaşır İpleri ve Don Gömlek Hayaletleri” adlı röportajda, tanıklar, Doğu Anadolu “lehçesiyle” konuşur ve don ile gömlek yerine “dun gomlek” der (s. 49).

Görülüyor ki, Sait Faik, ağız özelliklerine fazlaca yer vermemiştir hikâyelerinde. Daha çok fiil çekimlerinde görüyoruz yersel izleri. Onun hikâyelerinde görülen yersel izler pek özellik taşıyan izler olmayıp genellikle bilinen özelliklerdir. Bu da, onun “şive taklidi”ne önem vermemesi ile açıklanabilir. Sait Faik'teki yersel izleri tam olarak belirtebilmek için bazı yersel sözcükler üzerinde de durmak gerekir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi *Semaver*'de, “tahtaboş”, “Kocaeli” kilimi (s. 48-49) sözcükleri geçer. Tahtaboş, çıkmalı bir balkondur ve çoğunlukla çiçek yetiştirilir. Kocaeli kilimi, özel olarak eğrilen yün ipliğinden “ağaç” denen tezgâhlarda dokunan, fazla motifleri bulunmayan renkli bir yaygıdır ve özellikle Adapazarı, İzmit, Kandıra, Gebze köylerinde dokunur.

Sarnıç'ta “vodina kavunu”, “oyaza”, “yağız” sözcükleri görülür (s. 34, 89). “Vodina (fadine de denir) kavunu”, sivri, kışa dayanıklı, tırşe renkli bir kavun olup Adapazarı ve Kandıra'da çok ekilir. “Oyaza” sözcüğü üzerinde daha önce bilgi vermiştik. “Yağız” sözcüğü bizim Kocaeli bölgesinde güzel karşılığı kullanılır ve “güzel adam” yerine yağız ya da yavuz adam denir. Bir de kebab otu sözcüğü geçmektedir (s. 22) ki bunu yukarıda açıklamıştık.

Şahmerdan'da “Pazlama” (s. 17), “kadinne” (s. 31), “kıрма” (s.35), “gürcü ekmeği” (s. 86), “Kocaeli kilimi” (s. 96) görülür. “Pazlama” (bazlama), mayalı hamurdan saç üzerinde pişirilerek yapılan bir ekmektir, buna gözleme de denir. “Kadinne”, evi çekip çeviren yaşlı kadın anlamında kullanılmaktadır ve kadın-nine'nin kısaltılarak söylenmesidir. “Kırma”, bilindiği gibi, çeşitli anlamlara gelir. Sait Faik, “her biri dörder kilo ağırlığında dört kırma, birkaç kilo da şöyle yüzer dirhemlik mercan yakalamıştır.” dediğine göre, burada balıktan söz etmektedir, fakat ne mene balıktır? “Gürcü ekmeği”, evlerde yapılan hamurdan özel fırınlarda pişirilen kepekli ve kara ekmek olup köylülerin genellikle yediği ekmektir. Neden bu adın kullanıldığını bilmiyoruz.

Lüzümsüz Adam'da “üfürük” (s. 30), “şopar” (s. 31), “ilen” (s. 32), “ürüzger” (s. 36) “güvem rengi” (s. 36) “çergi” (s. 37) “benirlemek” (s. 104), “ilkın (s. 112) üzerinde durulabilir. “Üfürük” ve daha çok “üflük”, Kocaeli bölgesinde ıslık yerine kullanılır. “Şopar”, çingenelerin çocuk yerine kullandıkları bir sözcüktür. “İlen”, çoğunca ile yerine kullanılır. “Ürüzger” ise rüzgâr karşılığıdır. “Güvem rengi”, mavi bir renktir (güvem, meyveleri küçük bir yaban eriğidir ve Kocaeli bölgesinde pek bol olarak yetişir). Sait Faik, paraların rengini anlatırken kullanmıştır. “Çergi”, çingene çadırıdır. “Benirlemek” ya da “benillemek”, *Derleme Sözlüğü*'ne göre, şaşkınlıkla karışık korku duymak, irkilmek, ürkmek, uykudan sıçrayarak kor-

ku ile uyanmak, afallamak anlamlarına gelmektedir. (c. II, s. 618). İlkine ise birinci anlamına gelen ilk ile ilgili olup birinci çocuk ya da koca veya karı için kullanılır.

Mahalle Kahvesi'nden ise "Karamürsel kumaşı", "potur" (s. 30), "üvez rengi" (s. 75) "hösgün", "oklama", "cılıpık" (s. 89), "mamalika" (93) üzerinde duracağız. "Karamürsel kumaşı", vaktiyle Karamürsel'deki dokuma fabrikasında dokunan kumaştır, ki bu fabrika sonradan ortadan kalkmış, adı ise kumaşçılık alanında sürüp gitmektedir. "Potur", bacakları dar, ağı kısa bir pantolon olup daha çok yersel keten kumaşlarından evlerde kadınlar tarafından dikilir. "Hösgün"ün, hanos balığına benzer bir balık olduğunu Sait Faik açıklıyor. "Oklama", yaslaç da denilen küçük bir dere balığıdır. "Cılıpık" da bir nevi tatlı su balığıdır. (bkz. *Derleme Sözlüğü* c. III, s. 914); "cılıpık" olarak da kullanılmaktadır.

Havada Bulut'dan "ayı mantarı" ile "kanlıca mantarı" (s. 20) üzerinde durulabilir. Ancak, bunların nasıl mantar olduğunu kesinlikle bilemiyoruz. *Derleme Sözlüğü*'nde, ayı mantarı için, "içi boş, yenilmez bir çeşit mantar" açıklaması vardır (c. I, s. 418).

Bir Takım İnsanlar'dan ise "kanun" (s. 14), "haçan" (s. 30), "curum" (s. 104), "gayrik" (s. 123) sözcüklerini ele alacağız. "Kanun", bir zamanlar inzibat eri için kullanılmıştır. "Haçan", Doğu Karadeniz bölgemizde işte, ne vakit, ne zaman yerine kullanılmaktadır. "Curum"un corum biçimindeki kullanılışı *Derleme Sözlüğü*'nde vardır (c. III, s. 1003). İzmit'ten ve İstanbul'un Yeniköy'ünden derlenen bu sözcük "uskumruların büyük balıklardan korkarak kıyıya sığınması hali"dir. Kitapta da "balık curum halinde" cümlesinde geçmektedir. "Gayrik" artık anlamında kullanılmaktadır.

Havuz Baş'ından ise "yalabuk" (s. 67), "pazur" (s. 68), "kirizme", "satlıcan" (s. 69) üzerinde duracağız. "Yalabuk" (yalabık), parlak, güzel anlamında kullanılmaktadır. "Pazur" sözcüğünün niçin kullanıldığını bilmiyoruz. "Kirizme", toprağı derince kazıp altüst etmektir; burada, böylece işlenmiş yer olarak kullanılmıştır. "Satlıcan", zatürree denilen hastalıktır.

Son Kuşlar'da bir "engasdan" (s. 32), bir "ayı balığı" (s. 66) ve bir "çapçak" (s. 67) sözcüğü var. "Engasdan" veya "ingastan" olarak Kocaeli bölgesinde kullanılan bu sözcük Farsçanın "ankasdin" sözcüğünden bozulmuş bir sözcüktür. "Ayı balığı", fok için kullanılmaktadır. "Çapçak" ise su içmeğe veya boşaltmağa yarayan ağaçtan bir kaptır ve aşağı yukarı her çeşmenin başında bulunur. (*Derleme Sözlüğü*'nde bu anlamda bir söze rastlamadık.)

Az Şekerli'de ise "ağbaba" (s. 28), "pavlika" (s. 43) sözcükleri vardır. Birincisi dede, ikincisi ise fabrika yerine kullanılmıştır.

Görülüyor ki, Sait Faik, bazen pek az bilinen sözcükleri kullanmıştır. Bunları yerli yerinde kullandığını görüyoruz. Fakat, bunlar arasından bazılarının anlamını, tam olarak çıkarabilmek güçtür (pazur gibi). Bunların sayısının az olması, onun hikâyelerini anlayamamak gibi bir durumla karşı karşıya bırakmamaktadır okurları.

Sait Faik'in hikâyelerinde kullanılan argolar, yabancı sözcükler ve yeni sözcükler başka yazılarımızda ele alınmış ve yayımlanmış olduğundan burada yalnızca yersel ağız ve sözcükler üzerinde durulmuştur.